

Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини
кучайтиришнинг долзарб масалалари

РЕСПУБЛИКА
МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ
МАРКАЗИ

“МАЪРИФАТ”
ТАРҒИБОТЧИЛАР ЖАМИЯТИ

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ
МАРКАЗИ БУХОРО ВИЛОЯТ БЎЛИМИ

2022 йил – Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили

**ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА МАЪНАВИЙ
ТАРАҚҚИЁТ АСОСЛАРИНИ
КУЧАЙТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ
МАСАЛАЛАРИ**

республика илмий-назарий анжумани материаллари

2022 йил 2 декабрь

Бухоро

**Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини
кучайтиришнинг долзарб масалалари**

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 26 мартдаги “Маънавий-маърифий ишлар тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-5040-сон Қарори ҳамда 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони ижросини таъминлаш мақсадида миллатлараро тотувлик, бағрикенглик, шукроналик, тинчлик ва шу каби эзгу мақсадларга йўналтирилган мазкур илмий-назарий анжумани мақолалар тўпламида республикамиздаги маънавият ва маърифат тарғиботчилари, олий ўқув юртлари, халқ таълими тизимида фаолият кўрсатаётган профессор-ўқитувчилар, маданият ходимларининг долзарб мавзулардаги илмий мақолалари ўрин олган.

Тақдим этилаётган ушбу илмий-назарий анжумани материаллари тўплами турли соҳа мутахассислари ҳамда кенг илмий жамоатчилик учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Марҳабо Давлатовна Пардаева

*Республика Маънавият ва маърифат маркази Бухоро вилоят
бўлими раҳбари, фалсафа фанлари номзоди, доцент.*

Таҳрир ҳайъати аъзолари:

Х.П.Кенжаева – Бухоро тиббиёт институти катта ўқитувчиси.

*Х.Х.Рахматова – Бухоро давлат педагогика институти доценти,
ф.ф.н.*

Такризчилар:

*Э.Зоиров – Бухоро муҳандислик технология институти доценти,
ф.ф.н.*

З.А.Ахмедова – Бухоро давлат тиббиёт институти доценти, ф.ф.н.

*Мақолаларда келтирилган маълумотлар учун муаллифлар
жавобгардирлар.*

Республика Маънавият ва маърифат маркази Бухоро вилоят бўлими қарори билан нашрга тавсия қилинган.

dasturida pedagogik vaziyatlar va shaxslararo munosabatlar tizimining ta'sirchan mexanizmlariga alohida e'tibor qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ганжиев Ф.Ф., Қодирова М.Д. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИ ИТМОИЙ-ПСИХОЛОГИК МОСЛАШУВИНИНГ ОЗИГА ХОС

XUSUSIYATLARI

2020. №2. – Б. 1

2. Ганжиев Ф.Ф., Гулаев Л.О. Researching the scope of the professional competence within activities. //International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. Impact Factor ICV = 6. 630 Philadelphia, USA. 2019. –Б. 388-391.

3. Ганжиев Ф.Ф., Қосимова С.Б. Heads Of Competence In Psychologically School Education. International journal of scientific & Technology research volume 9, issue. 2020. -Б. 2787-2789.

4. F.F. Ganjiev. The basis of social and psychological adaptation of children in the conditions of preschool education. Bulletin of integrative psychology. Journal for psychologists, 59-64.

5. Ф.Ф. Ганжиев. ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ ЧЕЛОВЕКА В ЭКСТРЕМАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ. Лазаревские чтения Лики традиционной культуры в, 2018. С. 117-118.

**ICHKI ISHLAR BOSHQARMASI XODIMLARI KASBIY
FAOLIYATINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Ismatova Feruza Alisher qizi

Buxoro davlat universiteti magistranti

Elov Ziyodullo Sattorovich

Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi (PhD)

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy faoliyati jismoniy va ruhiy murakkab bo'lgan faoliyat toifasiga kiradi. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlariga yuqori talablar qo'yadi. Chunki ko'plab odamlarning taqdiri ularning qarorlariga bog'liq. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari shaxsiy va davlat manfaatlarini himoya qiluvchi davlat organlarini ifodalaydi.

Ichki ishlar xodimining rasmiy faoliyatining yana bir xususiyatini – jamiyatning har tomonlama xavfsizligini taminlashdir. Xodimlarning

faoliyati esa qat'iy va doimiy ijtimoiy nazorat ostida bo'ladi. Vazifalarni jamoatchilik oldida bajarishning murakkabligi, shuningdek, xodim nafaqat ijtimoiy odob-axloq qoidalariga, axloqiy me'yorlarga, balki ba'zida boshqalar uchun tushunarsiz bo'lgan ba'zi qonunchilik talablariga rioya qilishga majburligi bilan ham murakkab hisoblanadi.

Jahon psixologlari tomonidan olib borilgan kompleks tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, tartibsiz ish vaqti, huquqbuzarlar bilan doimiy aloqada bo'lish, jinoyat va huquqbuzarliklarni bartaraf etish, uni oldini olish uchun aqliy va jismoniy kuchlarni to'liq sarf qilish zarurligi organizmning funksional zaxiralarini kamaytiradi. Ularning ruhiy va jismoniy charchashi organizmida turli salbiy o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Bunday holatda ichki ishlar idoralari xodimlarining ruhiy sohasiga, ularning stressga chidamliligi va ekstremal sharoitlarda faoliyatga psixologik tayyorgarlikka bo'lgan yuqori talablarni belgilaydi. Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari boshqa soha vakillariga qaraganda tez-tez kundalik ishlarida xodimning ruhiyatiga stressli ta'sir ko'rsatadigan qiyin va ba'zan xavfli psixologik vaziyatlarga duch kelishadi. Binobarin stress omillariga uzoq muddatli ta'sir qilishi, hayot uchun doimiy hayotiy tahdid mavjudligi, hayot uchun xavfli shikastlanish ehtimoli katta ekanligi, travmatizatsiya nafaqat kasbiy tayyorgarlik darajasiga, balki shaxsning psixologik fazilatlariga ham yuqori talablarni qo'yadi. Ekstremal sharoitlarda ishlashda psixologik tayyorgarlik juda muhim hisoblanadi.

Xodimning ruhiy holatini va harakatlarini tartibga sola olmasligi, o'zi uchun ham, boshqalar uchun ham salbiy va ko'pincha jiddiy oqibatlariga olib keladi. O'zining xatti-harakatlarini boshqara olmaslik odamning ushbu atrof-muhit sharoitlariga ijtimoiy-psixologik moslashish qobiliyatini pasaytiradi va uning hayotiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga jiddiy to'siq bo'ladi.

Ichki ishlar xodimlari ish faoliyatida stressga sabab bo'luvchi ko'plab omillar mavjud. Jumladan notinch hududagi xodimlarning psixologik holatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan stress omillari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: Jinoyatchi shaxs bilan muloqot, jinoyiy ishlarni ochish jarayonlari xizmat jarayonidagi turli to'siqlar, jismoniy va ruhiy shikastlanishlar, kasallik hayotiga xavf tug'diruvchi vaziyatlar, uyqu va bedorlikning biologik ritmini buzilishi (tunu-kun xavfsizlik zarurati); doimiy uy sharoiti yo'qligi, ta'minotning etarli

Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини кучайтиришнинг долзарб масалалари

emasligi (oziq-ovqat, asbob-uskunalar, qurol-yarog', o'q-dorilar); og'ir va xavfli xizmat uchun etarli darajada moddiy rag'bat bo'lmasligi, yangi muhitlarga moslasha olmaslik, sotsial munosabatlarda nizolar, hushyorlik, qattiq intizomiy muhit va boshqa holatlar stress holatlariga sabab bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan, xodimlarning psixologik o'zini o'zi boshqarish texnikasi va usullarini o'zlashtirishi zamonaviy davming o'ta dolzarb vazifasidir. Psixologik jihatidan kuchliroq, dushmanga (jinoatchiga) qarshi kurashni yaxshiroq bajara oladigan, nafaqat jismoniy va aqliy zaxiralarini oqilona boshqaribgina qolmay, balki psixologik holatini maqbul darajada ushlab tura oladigan xodimlar katta yutuqlarga erishadilar. Shu bois ularning faoliyatida psixologik barqarorlik muhim o'rinda turadi.

Xodimlarning salbiy omillarga qarshi kurashish uchun yangi qobiliyat va imkoniyatlarni izlashiga bo'lgan katta ehtiyoj, o'zlariga va atrofdagi voqelikka nisbatan ijodiy munosabat, psixologik metodlarni (individual va guruh terapiyasi, ijtimoiy-psixologik trening, meditatsiyalar va boshqalar)qo'llash, psixo-emotsional holatlarni tartibga solish uchun noqulay hayotiy holatlarning zararli ta'sirini engish va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari shaxsi barqarorligini shakllantirishga yordam beradi.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarida kasbiy faoliyat jarayonida shaxsiga doir psixologik talablar mavjud bo'ladi. Bu talablar uning kasbiy faoliyatini to'g'ri tashkil etish, kasbiy mahoratini oshirish maqsadida qo'yiladi.

Ichki ishlar xodimining o'z sohasiga doir qobiliyatlari bo'lishi va xodim o'z ustida ishlab qobiliyatlari, malakasini oshirishi lozim bo'ladi. Huquqni muhofaza qilish organlarini hayotdagi kasblari sifatida tanlagan fuqarolar, ishga qabul qilinguniga qadar ma'lum darajada rivojlangan fazilatlariga ega bo'lib, buni amalga oshirishni qobiliyat deb bilishadi. Huquqni muhofaza qilish organlarida qobiliyat muammosi quyidagicha namoyon bo'ladi:

Huquqni muhofaza qilish organlarida xizmat qilayotgan shaxslarda quyidagi qobiliyatlar bo'lishi talab etiladi:

Vazifani vijdonan bajarish, sharaf, mas'uliyat hissi yuqori darajada rivojlanganligi;

Yomonlikka nisbatan murosasizlik va adolat yuksak tuyg'usi;

Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини кучайтиришнинг долзарб масалалари

Rostgo'ylik, vijdonlilik, o'ziga talabchanlik, axloqiy barqarorlik, buzilmaslik;

Yaxshi rivojlangan intellekt, kognitiv qiziquvchanlik, tezkorlik, topqirlik, birlashuvchanlik;

Nutq qobiliyatlari, o'z fikrlarini izchil, mantiqiy va aniq ifoda etish qobiliyati;

Kuzatish (vaziyatli va psixologik), vaziyatda yo'nalishning tezligi;

Yuzlar, familiyalar, so'zlar, faktlar, raqamlar uchun yaxshi xotira;

Qattiq irodaviy fazilatlar, faollik, maqsadga muvofiqlik, uyushqoqlik, mustaqillik, qat'iyatlilik, jasorat, xavf-xatarga, xavf va muvaffaqiyatsizlikka qarshilik, o'zini o'zi safarbar qilish qobiliyati;

Muloqot qobiliyatlari: muloqotga kirishuvchanlik, ochiqlik, ochiqlik, xayrixohlik, tinglash qobiliyati, suhbatdoshning so'zlariga e'tibor berish, odamlarni tushunish, odamlarni o'ziga jalb qilish qobiliyati;

Sabr-toqat, matonat, vazminlik, o'zini tutish, o'zini tuta bilish;

O'ziga bo'lgan ishonch, erkin muloqot, yuqori samaradorlik;

Mazku qobiliyatlar har bir xodimda mavjud bo'lishi va faoliyati davomida rivojlantirib borishi, huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatiga ijobiy tasir etib, faoliyatni yanada aniq va adolatli bo'lishiga xizmat qiladi.

Huquqni muhofaza qilish faoliyati yuridik xodimlarning kasbiy mahoratiga yuqori talablarni qo'yadi va bu doimiy ravishda oshib boradi. Shu bois kasbiy mahoratni shakllantirish, xodimning malakasini oshirish mutaxassisni tayyorlashdagi eng muhim vazifalardan biri bo'lib, uning yechimi kasbiy tayyorgarligining asosiy mazmuni va usullarini belgilaydi.

Kasbiy malaka. Bilim qanchalik muhim bo'lmasin, xodim avvalambor ish jarayonida ko'nikma va malakalarni egallab borishi lozim bo'ladi. Ko'nikmalarning xususiyatlari: tezlik, aniqlik, tejamkorlik (minimal kuch va energiya sarfini hisobga olgan holda bajarish), mexaniklik (harakatlar texnikasiga e'tibor qaratmasdan ijro etish), stereotiplilik (takrorlash paytida bir xil ijro), konservatizm (o'zgarish qiyinligi), ishonchlilik (buzg'unchi omillarga qarshi kurash)kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

Kasbiy mahorat-g'ayrioddiy qiyin vaziyatlarda mutaxassis tomonidan o'zlashtiriladigan muvaffaqiyatli professional harakatlarning

Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини кучайтиришнинг долзарб масалалари

murakkab usuli. Bunday vaziyatlarda harakat qilishda ulardan foydalanish uchun mutaxassisning bilim va ko'nikmalarini maxsus tayyorgarligi bilan birlashtirish, aqliy tarbiyaga tayanish lozim bo'ladi. Malakada avtomatizm elementlari mavjud, ammo umuman olganda u doimo ongli ravishda amalga oshiriladi. Malakadan farqli o'laroq mahorat tafakkurni aniq va faol ifodalaydi. Agar ko'nikmalar standart, deyarli bir xil, takrorlanadigan vaziyatlarda ishonchli va samarali harakatlarni ta'minlasa, unda mahorat - nostandart, takrorlanishda bir-biridan sezilarli farq qiluvchi mashg'ulot davomida xodimning xatosiz harakat qilishini ta'minlaydi. Ular mutaxassisning mashg'ulotlarida shunday ifodalanadiki, u vaziyatning o'ziga xosligini o'rganishi va tushunishi, unga etarli darajada qaror qabul qilishi, harakatlarning tartibi va usullarini vaziyat haqiqatiga mos kelishi uchun o'zgartirishi, maqsadga eng yaxshi erishish uchun o'zini boshqarish va kerak bo'lganda tuzatishlar kiritishga yordam beradi. Mahoratda doimo ijodkorlik elementi mavjud bo'ladi.

Uning bir qancha xususiyatlarini ko'rishimiz mumkin: vaziyatning etariligi, mazmunliligi, egiluvchanligi, bajarilish tezligi, ishonchliligi, vaziyatga baho bera olish mavaffaqiyatni ta'minlash kabi.

Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy va psixologik tayyorligi Huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining kasbiy va psixologik tayyorgarligi bir qator tarkibiy qismlardan iborat.

Kasbiy psixologik bilim. Ular xodimlarining odamlar, guruhlar psixologiyasi, huquq va tartib holatiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar va uning kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan boshqa narsalar to'g'risida zaruriy xabardorligini anglatadi. Bu asosan mavhum psixologik bilim emas, balki huquqiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlariga moslashtirilgan, "muammolarni hal qilishda" tushunish va mazmunli foydalanish uchun asos bo'lib xizmat qiladigan "ishlaydigan" bilimdir.

Kasbiy psixologik ko'nikmalar. Bular organ xodimlarining va yuridik shaxslarning professional mutaxassislari tomonidan o'zlashtirilgan huquqni muhofaza qilish va huquqni muhofaza qilish faoliyatidagi psixologik jihatlamani amaliy ko'rib chiqish usullari. Ularning eng muhim uchta guruhi mavjud:

Kasbiy rivojlangan psixologik fazilatlar-kasbiy va psixologik tayyorgarlikning ushbu uchinchi komponenti huquqni muhofaza qilish organlari xodimi faoliyati uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan, ammo

**Янги Ўзбекистонда маънавий тараққиёт асосларини
кучайтиришнинг долзарб масалалари**

tajribada va o'quv jarayonida kasbiy rivojlanishni olgan turli xil psixologik fazilatlarni(bilish jarayonlari , sezgilar, idrok tafakkur, хотира, irdok va boshqalar) o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z.S.Elov. Suicide as a global problem facing humanity. Science and Education №2. 2022 1247-1252
2. Elov Z.S. Causes and analysis of suicidal thoughts among adolescents. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 6 | Issue: 11 | November 2021 75-76
3. Elov.Z.S. Қадимги халқлар урф-одатлари ва ривожланган жамиятда ўз жонига қасд қилишнинг ижтимоий психологик сабаблари. Тарих ва бугун (қадимги халқлар урф-одатлари ва бугунги замон) Jamiyat va innovasiyalar. 10.2021 169-173
4. Элов З.С. Суицид - ўз жонига қасд қилиш ижтимоий психологик муаммо сифатида conference on social and humanitarian research. International Conference on Social Humanitarian Research 17-18 th September, 2021 Poland 188-189
5. Элов З.С. Психологические особенности самоубийств среди сотрудников оwd. Психология XXI столетия. 2020 401-403
6. Elov Z.S. Conditions and the reasons of cases of the suicide among the staff of law-enforcement bodies European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 5 2017
7. Elov Z.S. Researches of the Reasons Conditions, Fastors of Suicide Rick Intellectual Archive Volume 5 Number 1. 2016. 49-53